

7 VYUČOVACIE METÓDY V ODBORNOM VÝCVIKU

Uvedieme si najskôr objasnenie pojmu vyučovacia metóda. *Vyučovacia metóda* je spôsob pedagogickej práce učiteľa (majstra odbornej výchovy) a jemu zverených žiakov, ktorý v súlade so zákonitosťami vyučovacieho procesu s požiadavkami didaktických zásad, cieľavedome smeruje k splneniu výchovno-vzdelávacích cieľov odborného výcviku. To znamená k tomu, aby si žiaci dobre osvojili vedomosti, zručnosti a návyky a aby sa rozvíjalo ich technické myslenie.

Rôzne vyučovacie metódy, ktoré majster odbornej výchovy vo vyučovacom procese používa, nevystupujú nikdy izolovane, ale vo vzájomnej súčinnosti s inými vyučovacími metódami a metodickými postupmi. Pod pojmom metodický postup budeme rozumieť rôzne varianty používané pri realizácii určitej vyučovacej metódy.

Niektorí autori rozlišujú vyučovacie metódy (ako spôsoby práce majstra) a učebné metódy (spôsoby práce žiakov). Výber najvhodnejších vyučovacích metód je veľmi dôležitou úlohou v pedagogickej práci majstra odbornej výchovy. Do značnej miery je správnym výberom vyučovacích metód ovplyvnený konečný efekt vyučovacieho procesu. Ich výber a použitie je ovplyvnené najmä:

- obsahom učiva,
- výchovno-vzdelávacím cieľom,
- typom vyučovacej jednotky a etapou vyučovacieho procesu,
- materiálno-technickým vybavením,
- stupňom intelektuálnej i fyzickej vyspelosti žiakov,
- osobnými vlastnosťami majstra odbornej výchovy.

7.1 Požiadavky na vyučovacie metódy, klasifikácia vyučovacích metód

Aby vyučovacie metódy v odbornom výcviku účinne napomáhali pri plnení úloh v príprave absolventov, schopných vykonávať odborné činnosti, musia spĺňať určité požiadavky dané charakterom vyučovacieho procesu. Ide hlavne o to, že vyučovacie metódy používané v odbornom výcviku musia:

1. byť primerané obsahu, veku a osobitostiam žiakov, materiálo-technickým podmienkam, osobným vlastnostiam učiteľa, majstra odbornej výchovy;
2. umožňovať úspešné spájanie vyučovacieho procesu s produktívnou prácou žiakov;
3. byť ekonomické a efektívne, to znamená viesť k splneniu výchovno-vzdelávacích cieľov v čo najkratšom čase a s vynaložením primeraného (optimálneho) úsilia majstra i žiakov;
4. byť hygienické - umožniť učenie v súlade so zásadami hygieny duševnej a telesnej práce;
5. podnecovať aktivitu a rozvíjať samostatnú tvorivú prácu žiakov;
6. viesť žiakov k využívaniu teoretických poznatkov pri riešení praktických výrobných úloh;
7. posilňovať výchovné pôsobenie vo vyučovacom procese. Napomáhať pri formovaní mravných, sociálnych, pracovných a estetických vlastností budúcich odborníkov;
8. byť prirodzené, aby učebná práca žiakov bola v súlade s charakterom výrobného procesu, pre ktorý sa pripravujú;
9. byť použiteľné v praxi, aby slúžili žiakom aj po skončení školy;
10. byť ekonomické finančne, to znamená čo najhospodárnejšie využívať prostriedky, ktoré spoločnosť investuje do vzdelania;
11. rešpektovať systém príslušných spoločenských, prírodných a technických vied a viesť žiakov k osvojovaniu si vedecky zdôvodnených poznatkov.

V pedagogickej literatúre sa stretávame s viacerými kritériami pre klasifikáciu vyučovacích metód. Sú to napr. hľadisko etáp vyučovacieho procesu, hľadisko logické, hľadisko zdroja poznania a iné. My budeme vychádzať z najčastejšie používanej klasifikácie vyučovacích metód a síce z klasifikácie podľa zdroja poznania.

Zdroje informácií vo vyučovacom procese môžeme rozdeliť do troch hlavných skupín:

- slovné informácie
- názorné informácie
- praktická činnosť.

Ak je zdrojom žiakovho poznania slovo majstra (spolužiaka, inej osoby), informačná a študijná literatúra, výrobná dokumentácia, môžeme hovoriť o slovných vyučovacích metódach.

Ak je zdrojom poznania pozorovanie predvádzaných pracovných činností, nástrojov, strojov a zariadení alebo rôznych učebných pomôcok, hovoríme o názorných vyučovacích metódach.

Praktická činnosť žiakov (návnik úkonov, vypracovanie rôznych dokumentov, vykonanie cvičných prác, výrobná práca) môže byť tiež zdrojom poznania žiakov. Vtedy hovoríme o praktických vyučovacích metódach (metódach praktických prác).

Slovné metódy

Vysvetľovanie (výklad) sa uplatňuje pri objasňovaní podstaty pracovných úkonov, operácií, postupov, pri dopĺňaní, alebo upresňovaní teoretických poznatkov žiakov. Ide v podstate o sprostredkovanie nových informácií.

Opis sa obvykle viaže na určitú činnosť, alebo predmet. Býva neoddeliteľnou súčasťou predvádzania.

Rozhovor používame ako vyučovaciu metódu vtedy, keď predpokladáme, vzhľadom na charakter problematiky, že žiaci môžu na základe svojich teoretických poznatkov a životných skúseností v spolupráci s majstrom objasniť študované otázky. Rozhovor je tiež vhodný pri zisťovaní úrovne poznatkov žiakov, napr. pred úvodnou inštruktážou a pod.

Práca s odbornou literatúrou. Sem zaradíme prácu s učebnicami a inou odbornou literatúrou. Z hľadiska odborného výcviku je veľmi dôležité, aby sa žiaci naučili pracovať s výrobnou dokumentáciou (technologické postupy, technické výkresy, dielenské tabuľky, normy atď.).

Názorné metódy

Predvádzanie. Úspešná učebná činnosť žiakov závisí do značnej miery na vytvorení presného obrazu pracovných úkonov. K tomu slúži predvádzanie pracovných činností a druhov prác, predvádzanie nástrojov, strojov a zariadení, materiálov používaných pri výrobe. Demonštrujeme skutočné predmety, alebo názorné učebné pomôcky (diafilmy, filmy, modely a pod.). Mimoriadny význam má ukážka pracovných činností vykonaná majstrom odbornej výchovy.

Pozorovanie. Pre vytvorenie jasných predstáv o pracovných úkonoch je zvlášť dôležité, aby žiaci cieľavedome sledovali činnosť majstra odbornej výchovy, keď im predvádzajú pracovný postoj, držanie

nástroja, jednotlivé úkony, operácie, druhy prác, kontrolu výrobného postupu a pod. Majster odbornej výchovy musí organizovať a riadiť pozorovanie žiakov. Z psychologického hľadiska tu musí ísť o zámerné pozorovanie.

Praktické metódy

Úspešné výsledky vo vyučovacom procese v odbornom výcviku do značnej miery závisia na racionálnom využití praktických metód. Tieto sú založené na viac alebo menej samostatnom vykonávaní učebných úloh výrobného charakteru. Praktické práce žiakov vo vyučovacom procese v odbornom výcviku sa v podstate vyskytujú v dvoch základných podobách:

Cvičenie. Ide tu o nácvik jednotlivých prvkov úkonov, spájanie úkonov do operácií a nácvik typických druhov prác, plnenie učebných a výrobných prác.

Produktívna práca. V jej procese si žiaci osvojujú schopnosť využívať nadobudnuté poznatky, praktické pracovné zručnosti a návyky pri riešení konkrétnych výrobných úloh. Dôraz kladieme na samostatnosť a tvorivosť žiakov a na zdokonaľovanie pracovného majstrovstva často už v bežných prevádzkových podmienkach.

7.2 Špecifické znaky niektorých vyučovacích metód v odbornom výcviku

Pretože všeobecné otázky vyučovacích metód sú v pedagogickej literatúre dost' podrobne rozpracované a v rámci bakalárskeho štúdia boli už študované vo všeobecnej didaktike, venujeme našu pozornosť len niektorým špeciálnym otázkam vyplývajúcim z obsahu a charakteru vyučovacieho procesu v predmete odborný výcvik.

Najskôr niekoľko poznámok k zaradeniu práce s literatúrou medzi slovné metódy. Zastávame názor, že študijná i odborná literatúra patria medzi slovné zdroje informácií a nie je rozhodujúce, či ide o slovo hovorené, alebo písané. Diskutovať možno o ostatnej výrobnej dokumentácii, najmä o technologických postupoch a technických výkresoch.

Správnosť takéhoto zaradenia sa pokúsime dokázať na príklade technického výkresu. Technický výkres nie je totožný s konkrétnym predmetom, ale ho iba zastupuje. Je jeho presným znakom a nesie o ňom určité informácie. Keďže predmet, ktorý je obsahom výkresu, má

obvykle aj nejaký názov, má informácia zakódovaná vo výkrese dva aspekty:

- **obrazový** (ako predmet vyzerá, alebo ako je konštruovaný);
- **pojmový** (ako istá kategória reči v systéme technického poznania).

Z uvedeného vyplýva, že technický výkres je sémantickým znakom (nosiťom informácie) cez jeho zviazanosť so slovom. No slovný opis je len určitou substitúciou výkresu, ale nikdy ho v plnej miere nenahradí. Svedčí o tom aj skúsenosť, že ak sa dvaja technici rozprávajú o technickom probléme, je len otázkou času, kedy vytiahnu ceruzku a začnú kresliť. Neobstojí ani tvrdenie, že technický výkres slúži na zvýšenie názornosti. V niektorých prípadoch dosahuje grafická modifikácia predmetu taký stupeň, že výkres vôbec nezodpovedá vzhľadu predmetu (elektrotechnické schémy, značky mechanizmov a pod.).

Záverom môžeme konštatovať, že technický výkres a vôbec technická dokumentácia sú jazykom techniky a teda vyučovacie metódy založené na tomto zdroji poznania (informácií) je opodstatnené zaradiť medzi slovné metódy.

Z vyučovacích metód, ktorými majster odbornej výchovy sprostredkováva žiakom informácie, považujeme za potrebné podrobnejšie sa zaoberať metódou predvádzania.

Predvádzanie

Aby si žiaci vytvorili jasné a úplné predstavy o výrobnéj činnosti, ktoré si majú osvojiť, musí byť informácia sprostredkovaná majstrom odbornej výchovy úplná a názorná. Preto je veľmi dôležitý spôsob sprostredkovania týchto informácií. Prax ukázala, že najefektívnejší spôsob je predvedenie pracovnej činnosti majstrom. Toto predvedenie však nespočíva len vo vykonaní práce, ktorú žiaci sledujú. V takom prípade si žiaci nestačia zapamätať dôležité prvky činnosti. Získajú len rámcovú informáciu o predvádzanej činnosti. Preto musí majster vykonať ukážku v spomalenom pracovnom tempe a pri zložitejších činnostiach rozdeliť tieto do jednotlivých fáz. Takéto elementárne časti činnosti si musia žiaci uvedomiť a pochopiť ich vzájomný vzťah a úlohu, ktorú jednotlivé základné úkony plnia.

Osvedčil sa nasledovný metodický postup pri predvádzaní:

1. ukážka celého pracovného postupu v normálnom pracovnom tempe;
2. ukážka pracovného postupu v spomalenom tempe s prestávkami v dôležitých fázach;
3. opakovaná izolovaná ukážka mimoriadne dôležitých a zložitých fáz (prípadne ukážka postoja, držania tela, držania nástroja, pohybov);
4. opakovaná ukážka pracovného postupu v normálnom pracovnom tempe.

Ukážku pracovnej činnosti dopĺňa majster odbornej výchovy výstižným opisom. Opis musí byť vecný, odborne správny a v súlade s tým, čo predvádza.

Po vykonanej ukážke sa musíme presvedčiť, či žiaci pochopili svoju úlohu a či sú schopní samostatne nacvičovať požadovanú činnosť.

Okrem pracovných činností demonštrujeme vo vyučovacom procese v odbornom výcviku aj rôzne predmety. Najčastejšie sú to nástroje, meradlá, stroje a zariadenia pracoviska, výrobný materiál, či už ten, s ktorým žiaci pracujú, alebo usporiadaný do vhodných súborov (metodické panely). Významnými pomôckami pre zvýšenie účinnosti predvádzania sú názorné učebné pomôcky. Pre demonštráciu pracovných činností a technologických procesov výhodne využívame dynamicky premietaný obraz (inštruktážne filmy). Pre demonštráciu statických predmetov používame obrazy, grafy, schémy, tabuľky. Dôkladné objasnenie podstaty zložitých zariadení nám umožňuje využívanie makiet, rezov, statických a dynamických modelov a pod.

Pozorovanie

Účinnosť predvádzania je podmienená pripravenosťou žiakov vnímať a zapamätať si sprostredkované informácie. Z toho vyplýva pre majstra odbornej výchovy úloha organizovať a riadiť pozorovanie žiakov. Pozorovanie je vyučovacia metóda napomáhajúca žiakom správne vnímať a spracovať informácie sprostredkované predvádzaním. Vo vyučovacom procese nám ide o zámerné, cieľavedomé pozorovanie. Preto musí majster odbornej výchovy oboznámiť žiakov s tým, čo budú pozorovať, akým spôsobom majú pozorovať a ako majú spracovať výsledky svojho pozorovania. Aj keď v tomto prípade spájame pozorovanie ako vyučovaciu metódu s metódou predvádzania, môžeme ho využívať aj v iných didaktických situáciách (napr. pozorovanie práce odborných zamestnancov,

pozorovanie technologických procesov, pozorovanie funkcie strojov a zariadení, alebo ako súčasť diagnostiky porúch a pod.).

Dôkladné osvojenie si pracovných zručností a návykov je možné len v procese praktickej činnosti žiakov. Preto z hľadiska vyučovacieho procesu v odbornom výcviku považujeme za najdôležitejšie vyučovacie metódy práve metódy praktických prác žiakov. Z nich zameriame našu pozornosť hlavne na metódu cvičenia.

Cvičenie

V odbornom výcviku budeme cvičením rozumieť cieľavedomé zámerné opakovanie pracovnej činnosti (prípadne jej elementov) s cieľom ich dôkladného osvojenia a upevnenia.

V počiatočnej fáze nácviku pracovných činností si motorické cvičenie vyžaduje intenzívnu myšlienkovú činnosť aj pri nacvičovaní v podstate jednoduchých pracovných pohybov a úkonov. Zvyšovaním počtu opakovaní sa činnosť zautomatizováva a mení sa povaha kontroly. Výsledkom správne vykonaného cvičenia je dôkladné a trvalé osvojenie si nacvičovaných zručností a návykov.

Aby cvičenie v odbornom výcviku bolo úspešné, musia byť splnené určité podmienky. Najdôležitejšie z nich sú:

1. obsah a spôsob realizácie cvičenia musí byť premyslený a účelný. Majster odbornej výchovy musí mať premyslenú organizáciu cvičenia, jeho náplň, druh cvičnej alebo produktívnej práce žiakov v súlade s učebnými osnovami a tematickým plánom;
2. žiaci si musia vytvoriť jasnú predstavu o činnosti, podopretú teoretickým odôvodnením. To je podmienené správne vykonaným prvotným oboznámením žiakov s učivom (úvodná inštrukcia). Okrem toho si žiaci musia jasne uvedomiť cieľ cvičenia a aktívne sa usilovať o splnenie tohto cieľa;
3. určiť a dodržiavať správny systém cvičenia v súlade s didaktickými zásadami. Zachovať postup od jednoduchšieho k zložitejšiemu. Nové zručnosti a návyky si osvojovať až po dôkladnom zvládnutí predchádzajúcich. V priebehu cvičenia neustále zdokonaľovať pracovnú činnosť. Dbáť o využívanie transferu a potláčanie interferencie pri osvojovaní si nových návykov. Tomu napomáha rešpektovanie takéhoto postupu:
 - využívať dôkladne osvojené návyky pri osvojovaní si nových,

- rozdeliť nácvik dvoch podobných operácií a zaradiť medzi ne operáciu inu nepodobnú,
 - dôkladne objasniť žiakovi súvislosti, podobnosť a rozdiely medzi novým spôsobom a spôsobmi prv naučenými,
 - prakticky spájať nové zručnosti s prv osvojenými,
 - ukázať žiakovi aj iné možnosti uplatnenia osvojovaných si zručností a návykov;
4. sústavne kontrolovať priebeh a výsledky cvičenia. Udržiavať záujem žiakov o učenie, k čomu dopomáha kladné hodnotenie aj čiastkových dobrých výsledkov. Včas upozorňovať na chyby a pomáhať pri ich odstraňovaní. Sústavne aktivizovať žiakov, spájať manuálnu motorickú činnosť s intelektuálnou;
 5. individuálny prístup k žiakovi, rešpektovať ich motoricko-fyziologické zvláštnosti, povahové vlastnosti. Dbáť na primeranosť úloh schopnostiam žiakov. Sledovať, či sa nedostavuje únava a zavčas urobiť potrebné opatrenia (zmena charakteru činnosti, zmena tempa, zaradenie prestávok);
 6. dôkladné materiálo-technické a organizačné zabezpečenie vyučovacieho procesu (výrobný materiál, nástroje, stroje, výrobná dokumentácia, učebné pomôcky).

Samostatná (produktívna) práca žiakov

Samostatnú prácu žiakov nepovažujeme za autonómnu vyučovaciu metódu. Má však v porovnaní s cvičením, v základnom zmysle slova, určité významné rozdiely. Medzi cvičením a samostatnou prácou žiakov nie je pevná hranica. Žiaci môžu nacvičovať pracovné činnosti aj na vhodne volených produktívnych prácach. Tu nie je rozhodujúci charakter výrobku, ale povaha činnosti. Zatiaľ čo v procese cvičenia si žiaci osvojujú základné zručnosti a návyky a typické práce daného odboru od ich neznalosti až po dokonalé zvládnutie, v produktívnej práci využívajú už osvojené si poznatky a návyky pri samostatnom riešení výrobných úloh často už priamo v prevádzke. Aj keď tu ešte ide o zdokonaľovanie profesijnej prípravy, silnejšie ako pri cvičení sa tu uplatňujú prvky samostatnosti, tvorivého technického myslenia, uplatňujú sa návyky organizácie práce, ekonomické myslenie, dochádza k adaptácii žiaka na prevádzkové podmienky.

Samostatná práca žiakov musí byť tak ako celý vyučovací proces v súlade s cieľom a obsahom odbornej prípravy odborníkov a remeselníkov. Jej úspešné zvládnutie je podmienené dôkladným

prvotným osvojením si potrebných zručností a návykov, schopnosťou samostatne tvorivo myslieť a uplatňovať osvojené učivo v nových podmienkach. Významnú úlohu tu zohráva vhodná voľba produktívnej práce žiakov, organizačné a materiálno-technické zabezpečenie.

7.3 Zvláštne vyučovacie metódy v odbornom výcviku

Rýchly rast technickej a technologickej vybavenosti výroby a služieb, vysoká intenzita a organizovanosť práce spolu s fyzikálnymi, chemickými, biologickými a sociálno-psychologickými faktormi prevádzkového prostredia stále citelnejšie obmedzujú možnosti bezpečnej a didakticky účinnej výučby žiakov priamo v reálnych prevádzkových podmienkach. Preto sa výučba žiakov presúva na určitý čas z reálnych - prirodzených prevádzkových podmienok do podmienok zvláštnych - didakticky prispôsobených, v ktorých sú nepriaznivé faktory zmenené, alebo odstránené. Podľa toho, či je odborný výcvik organizovaný v prirodzených - reálnych alebo zvláštnych - didakticky prispôsobených podmienkach, rozdeľujeme praktické metódy výučby na prirodzené a zvláštne.

Zvláštnymi vyučovacími metódami v odbornom výcviku rozumieme také spôsoby a postupy odborného výcviku, pri ktorých sú niektoré z reálnych prevádzkových podmienok výučby zmenené. Pokiaľ sa menia a napodobňujú technické, technologické, fyzikálne, chemické alebo biologické podmienky výkonu určitej pracovnej činnosti, označujeme tieto metódy ako *simulačné*. Ak ide o napodobňovanie sociálno-psychologických faktorov, napr. spôsobov správania a konania, hovoríme o metódach *inscenačných*.

Simulačné metódy

Simulačné metódy odborného výcviku sú také spôsoby a postupy výučby žiakov, pri ktorých sú zmenené niektoré z reálnych technických, technologických, fyzikálnych, chemických alebo biologických podmienok výkonu pracovnej činnosti.

Aj keď pojem simulačné metódy je v didaktike odborného výcviku pomerne nový, používajú sa tieto metódy už od čias zavedenia skupinového výcviku a od presunutia časti výučby žiakov z prevádzkových podmienok do samostatných učebných dielní. Termín simulačné alebo trenažérové metódy sa začal používať až v súvislosti so zavedením špeciálnych technických výučbových prostriedkov - simulátorov a trenažérov určených na vytváranie a rozvoj zručností, návykov a spôsobilostí v simulovaných podmienkach.

Je jasné, že simulačné metódy si vyžadujú použitie zvláštnych technických výučbových prostriedkov. Práve tieto prostriedky umožňujú využiť didakticky najvýhodnejšie postupy a spôsoby výučby. Podstatné je, aby boli vybraté a simulované tie podmienky, ktoré sú pre danú činnosť podstatné a ktoré súčasne umožňujú transfer získaných zručností na skutočné pracovné činnosti.

Typickým príkladom vyžadujúcim zmenu pracovného prostredia sú práce, ktorých osvojenie si, resp. osvojovanie si ich základov v prevádzkových podmienkach, neúmerne zvyšuje riziko úrazu alebo ohrozuje zdravie žiakov alebo iných osôb. Ide o práce, ktorých samotné vykonávanie nie je síce nebezpečné, alebo zdraviu škodlivé, ale stáva sa nebezpečným, ak sa vykonáva v prevádzkových podmienkach. Sú to napr. práce vo výškach, vo vynútenej polohe s nebezpečím úrazu pádom (elektromontáže, murárske, pokrývačské práce a pod.). Podstatou rizikovosti výučby týchto prác je malá schopnosť žiaka na začiatku učenia rozdeľovať pozornosť na vlastnú prácu a na svoje zabezpečovanie. Preto sa začiatok výučby týchto prác, až do osvojenia si základov zručností, organizuje v simulovanom prostredí, na cvičnom pracovisku.

Napr. stavba elektrovodných sietí na stĺpoch je práca fyzicky namáhavá, vykonávaná za rôzneho počasia, vo výškach a vo vynútenej polohe s nebezpečenstvom úrazu pádom a elektrickým prúdom. Žiaci si preto osvojujú základy zručnosti v simulovanom prostredí - na montážnom poli, s použitím bežných pracovných prostriedkov, pracovných predmetov a materiálov.

Zmena a simulácia reálneho prostredia často vyvoláva zmeny ďalších podmienok, najmä pracovných predmetov alebo objektov pracovného pôsobenia, materiálov a pod. Z tohoto hľadiska ide o zmeny vyvolané - sekundárne, ktoré sú dôsledkom zmien pracovného prostredia. Dokonca aj pri nezmenenom pracovnom predmete nie je výsledkom pracovnej činnosti žiakov hospodársky užitočná hodnota, nevzniká výrobok, neuskutočňuje sa služba.

☞ Druhou typickou skupinou príkladov aplikácie simulačných metód sú nutné zmeny reálnych pracovných predmetov, objektov pôsobenia alebo používaných materiálov, pretože sú pre žiakov nebezpečné, vyskytujú sa náhodilo, manipulácia s nimi môže ohroziť ich zdravie alebo zdravie iných osôb, zaviniť značné ekonomické škody a pod.

Napríklad didakticky účinná výučba diagnostiky a odstraňovania porúch strojov, zariadení, prístrojov a pod. zase vyžaduje, vzhľadom na náhodnosť týchto javov v praxi, pristúpiť na ich umelé vyvolávanie

- na ich simuláciu. Simulátorom môže byť ako reálne, tak aj špeciálne konštruované zariadenie - simulátor alebo trenažér.

Príkladom nutnej zmeny objektu pôsobenia je nácvik strojového dojenja kráv. Táto pracovná činnosť má časovo vymedzený rozsah a jej nesprávny výkon môže negatívne ovplyvniť dojivosť. Preto sa na nácvik používa model, ktorým je gumené vemeno vyplnené vodou mliečnej farby, rovnakej teploty a množstva ako pri dojení v prevádzke. Na modeli si žiaci osvojujú základy umývania a masáže vemena, nasadzovanie a snímanie dojaceho zariadenia na struky i ručné dodojovanie. Súčasťou nácviku je pohotovosť zisťovania a odstraňovania simulovaných porúch na dojacom zariadení, jeho čistenie, údržba a dezinfekcia.

• Do tretej skupiny zmien reálnych prevádzkových podmienok patria zmeny pracovných prostriedkov. Tieto zmeny sú v súčasnej dobe typické pre odbory, v ktorých sa žiaci pripravujú na riadenie, zriaďovanie a údržbu zložitých automatizovaných zariadení. Tieto zariadenia nemôžeme použiť pre počiatočnú výučbu, ani v inom ako prevádzkovom prostredí a musia byť nahradzované ich modelmi, ktoré umožnia simulovať všetky typické situácie a úlohy, ktorých riešenie si majú žiaci osvojiť. Reálny pracovný prostriedok sa mení na špeciálny technický vyučovací prostriedok - simulátor alebo trenažér, ktorého vonkajšia podoba býva už dosť vzdialená podobe reálneho zariadenia. Podstatné však je, aby výsledné zručnosti a návyky získané na simulátore alebo trenažéri zodpovedali zručnostiam a návykom potrebným na obsluhu daného zariadenia.

Výsledky dosiahnuté na trenažéroch potvrdzujú hypotézu, že trenažéry nemusia simulovať všetky parametre skutočnej sústavy, ale musia zaistiť vytváranie takých zručností a návykov, ktoré budú prenosné do skutočnej pracovnej činnosti. Bolo zistené, že aj veľmi radikálny odstup od fyzikálnej podobnosti môže vytvoriť vysoký stupeň transferu zručností zo simulovaných podmienok do podmienok reálnych. Významná je pri tom psychická stránka, aby sa učiaci sa subjekt „vžil do situácie“.

Trenažérovej výučbe, ako jednej zo zvláštnych metód odborného výcviku, sa v poslednej dobe venuje značná pozornosť, pretože umožňuje ovládať aj najzložitejšiu techniku bez nadmerného finančného, časového i psychického zaťaženia. Je tu však otázka, či sa má trenažérová výučba zaraďovať do vyučovacích metód odborného výcviku, alebo medzi formy odborného výcviku, ako napr. laboratórna výučba.

Z podstaty simulačných metód vyplýva, že vždy ide o simuláciu len niektorej, aj keď podstatnej podmienky reálneho pracovného

procesu. Nemôžu nahradiť výučbu v reálnych prevádzkových podmienkach, t.j. metódy prirodzené. Simulačné metódy majú funkciu prípravnú, podporujúcu a doplňujúcu, pretože dovoľujú usporiadať výučbu podľa didaktických zásad. Prirodzené metódy potom plnia funkciu finálnu - záverečnú, pretože len v prirodzených podmienkach si žiaci môžu danú pracovnú činnosť dôkladne osvojiť.

Inscenačné metódy

Inscenačné metódy odborného výcviku sú také spôsoby a postupy výučby žiakov, pri ktorých sú zmenené reálne sociálno-psychologické podmienky správania a konania pri výkone pracovnej činnosti.

Inscenačné metódy, ktorých podstatou je riadený dialóg, sa rozdeľujú na štruktúrované a neštruktúrované. Pri štruktúrovanej inscenácii je zadaná situácia a úloha, ktorá sa rieši podľa pripraveného scenára. Neštruktúrovaná inscenácia má improvizovaný charakter. Je zadaná len východisková situácia a úloha, bez scenára jej riešenia.

Tieto metódy vznikli v oblasti prípravy vedúcich pracovníkov a postupne sa rozširujú aj do prípravy žiakov v obchode, pohostinstve a službách, kde priamy styk so zákazníkom je významnou zložkou pracovnej činnosti.

Pomocou inscenačných metód, najmä štruktúrovaných inscenácií si žiaci osvojujú základné spôsoby správania sa a konania v styku so zákazníkmi. Prednosťou týchto metód je, že žiaci si zvykajú na samostatný plynulý a kultivovaný prejav, strácajú hanblivosť, rozpačitosť a strach pred zákazníkom. Tieto metódy tiež významne aktivizujú myslenie žiakov a rozvíjajú ich vyjadrovacie schopnosti pri komunikácii s ľuďmi.

Základným predpokladom pri zavádzaní inscenačných metód je, aby pre daný odbor bol spracovaný súbor základných situácií a scenárov ich riešení.

Východiskom pre spracovanie scenárov sú typické osnovy situačného konania, ako napr. jednoduché konanie pri predaji, reklamačné konanie, predajné konanie s cudzincom a pod. Pre jednoduché konanie pri predaji je možné uviesť tento príklad typovej osnovy:

- pozorovanie, hodnotenie a privítanie zákazníka;
- zisťovanie prianí zákazníka;
- predkladanie, ukážka, predvedenie, poprípade vyskúšanie tovaru;
- názory a priania zákazníka;

- informácia zákazníkovi, zodpovedanie jeho otázok, odborné poradenstvo a argumentácia;
- doplnková a dodatočná ponuka;
- uzatvorenie predaja, vystavenie dokladu o predaji;
- balenie tovaru;
- platenie a výdaj tovaru;
- rozlúčenie sa so zákazníkom.

Podľa tejto typovej osnovy môžeme spracovať celý rad scenárov konkrétnych predajných inscenácií. Inscenácie doporučujeme zaraďovať na začiatku učebného dňa, napr. jednu hodinu pred otvorením učebnej predajne alebo prevádzky, pretože žiaci tak majú možnosť bezprostredne využiť a precvičiť si v praxi nové spôsoby osvojeného si správania a konania.

Po osvojení si základných spôsobov správania a konania prostredníctvom štruktúrovaných inscenácií sa doporučuje zaraďovať náročnejšie neštruktúrované inscenácie, ktoré podľa zadanej zložitejšej situácie umožňujú žiakom hľadať optimálne varianty riešenia i voľnejší prejav v správaní a konaní. Pri navrhovaní a vypracovaní scenárov štruktúrovaných inscenácií sa tiež osvedčuje účasť žiakov vyšších ročníkov, ktorí už získali skúsenosti zo styku so zákazníkmi.

Každú inscenáciu je nutné analyzovať a hodnotiť. K tomu je dobre mať k dispozícii jej multimedialný záznam, pretože opakované prehrávky umožňujú presnejšie posúdiť a hodnotiť prejav každého žiaka a každý žiak ho môže sám sebakriticky hodnotiť.

Nie je potrebné zdôrazňovať, že každá inscenácia, resp. žiaci hrajúci pridelené úlohy podľa danej situácie musia mať pre svoje správanie a konanie vzor, ktorý napodobňujú. Týmto vzorom môže byť nielen majster odbornej výchovy, ale aj odborníci, alebo filmové či zvukové záznamy ich prejavov. Musíme si uvedomiť, že inscenačné metódy sa dotýkajú najvnútornejších stránok osobnosti. Preto je potrebné, aby boli používané s veľkým citom pre takt a s porozumením k ľudským nedostatkom a slabostiam. Len potom vynikne ich výchovný význam.

7.4 Vyučovacie metódy z hľadiska etáp vyučovacieho procesu

Vyučovací proces prebieha v štyroch etapách:

1. prípravná etapa
2. etapa oboznamovania žiakov s novým učivom
3. etapa osvojovania, upevňovania a prehľbovania učiva
4. etapa kontroly a hodnotenia.

Jednotlivé etapy vyučovacieho procesu plnia špecifické didaktické funkcie. Aj keď majú obvykle v jednej vyučovacej jednotke rovnaký obsah, líšia sa vo svojich úlohách a cieľoch. Z toho vyplýva aj istá rozdielnosť v používaní vyučovacích metód. Zameriame sa hlavne na druhú a tretiu etapu vyučovacieho procesu.

V etape oboznamovania žiakov s novým učivom sa u žiakov vytvárajú nové predstavy a pojmy, pričom zdrojom informácií je obvyčajne majster odbornej výchovy. Vo svojej práci používa najmä nasledovné vyučovacie metódy: vysvetľovanie, rozhovor, opis, predvádzanie, práca s literatúrou. Prítom žiaci uplatňujú metódu pozorovania.

V etape osvojovania, upevňovania a prehľbovania učiva sa do popredia dostáva učebná činnosť žiakov. Ťažiskovými vyučovacími metódami sú praktické metódy, hlavne metóda cvičenia a produktívna práca žiakov. Majster používa metódu pozorovania, v prípade potreby predvádzanie, opis, rozhovor. Na vyhodnotenie priebehu a výsledkov vyučovacieho procesu používa diagnostické metódy.

8 KONTROLA PRIEBEHU A VÝSLEDKOV VYUČOVACIEHO PROCESU V ODBORNOM VÝCVIKU A HODNOTENIE

Aby mohol majster odbornej výchovy úspešne organizovať, riadiť a regulovať vyučovací proces v odbornom výcviku, musí o jeho priebehu a výsledkoch získavať určité informácie. K tomu mu slúžia metódy kontroly a hodnotenia.

Hodnotenie je trvalou súčasťou výchovno-vzdelávacieho procesu a dôležitým prostriedkom pre splnenie výchovno-vzdelávacích úloh školy (Hudecová, 1992). Využíva ho majster odbornej výchovy na to, aby si overil či je jeho pedagogická práca správna a účinná. Hodnotením vo všeobecnom zmysle slova rozumieme porovnanie priebehu a výsledkov činnosti so stanovenými kritériami.

V procese prípravy žiakov na budúcu profesiu sa zameriavame hlavne na nasledovné kritériá: